

Český školní program proti šikanování

(MICHAL KOLÁŘ)

V prosinci roku 2003 byl ukončen dvouletý projekt MŠMT ČR, který se zabýval ověřováním speciálního programu proti šikanování na Zdravé škole. Výsledky jsou povzbudivé a dají se srovnat s účinností světoznámého Olweusova intervenčního programu. Čtyři měsíce po zavedení programu klesla šikana ve škole průměrně o 42,5 %. Ve třídách, v nichž pracovali členové užšího realizačního týmu se výskyt přímého i nepřímého šikanování snížil o 50 až 75 %. Uvedené výsledky jsou cenné zvláště proto, že přes prokázanou epidemii šikanování ve školách doposud neexistuje ověřený program, který by tomuto zlu dokázal čelit. Tady si dovolím tok úvodních informací přerušit a před seznámením s výsledky projektu odpovím na pět otázek.

1. Jaký je výskyt školního šikanování?

Ve druhé polovině roku 2001 proběhl celonárodní výzkum výskytu šikanování na základních školách. Šetření ukázalo, že v ČR je šikanováno přibližně 41 % žáků (Havlíková – Kolář, 2001). (Výsledek koresponduje s mezinárodním výzkumem, který provedli naši přední výzkumníci z oblasti zdravotnictví: Rážová, Csémy, Provazníková, Sovinová, 1999. Ti prostřednictvím své metodiky zjistili, že obětí šikany se stává přibližně 36,8 % žáků.) Prakticky to znamená, že školní šikanování – ať si to přiznáváme či nikoliv – je závažný celospolečenský problém, který by měl být neodkladně řešen.

2. Lze epidemii šikanování zastavit?

Přes můj skepticismus jsem přesvědčen, že situaci lze zásadně zlepšit, což potvrzují nejen moje zkušenosti, ale i experimenty ze zahraničí. Šikanování je závažnou nemocí skupinové demokracie (Kolář, 1990, 1996, 1997, 2000, 2001), proto nejlepší prevencí proti němu je pedagogická komunita čili budování otevřených, kamarádských a bezpečných vztahů mezi všemi členy společenství školy. Takovou komunitou jsou v mnoha případech Zdravé školy. V celonárodním výzkumu se ukázalo, že Zdravá škola má podstatně lepší sociální klima než školy kontrolní (Havlíková – Kolář, 2001). Nicméně se rovněž ukázalo, že ani to nejlepší demokratické společenství nemůže nákaze šikanování výrazně zabránit. Každá škola musí mít svůj speciální program proti šikaně, který ji dokáže včas odhalit a léčit.

Jak tedy může samotná škola nejlépe ochránit děti před šikanou?

Řešení lze zjednodušeně shrnout do jedné věty: Cestou k zastavení epidemie násilí mezi žáky je vytvoření příznivého sociálního klimatu a vybudování speciálního programu proti šikanování.

V tomto smyslu byl formulován i výzkumný úkol.

V jeho rámci jsme se snažili ověřit tvrzení, že škola, která je pedagogickou komunitou (podrobněji viz Kolář, 2001, s. 189–196) a zabuduje si speciální program proti šikanování do systému, bude v boji proti násilí mezi žáky podstatně úspěšnější než dříve. Domnívali jsme se totiž, že až kombinace obecného preventivního programu a speciálního programu proti šikanování přinese zásadní změnu.

3. Co bylo odborným základem programu?

Při vytváření programu jsem se v první řadě opíral o původní speciální teorii, metodiku diferenciální diagnostiky a alternativní léčbu šikanování, která je zpracována v knize *Bolest šikanování* (2001). Podrobněji viz příloha *Krátký exkurz do speciální teorie a sekundární metodiky prevence školního šikanování*. Významným doplňujícím zdrojem inspirace byl průkopnický Olweusův intervenční program (Olweus, 1993).

Pro orientaci v aktuálním světovém dění posloužily některé další programy. V podstatě všechny vycházely ze zkušeností profesora Olweuse a nepřekračovaly jeho stín. Jednalo se například o Sheffieldský program ve Velké Británii (Smith – Sharp, 1994), školní politiku vůči šikanování v Irsku (Fitzgerald, 1999), Portlandský výchovný program proti šikanování v USA (internetovou adresu najdete na závěr v literatuře), skotský Edinburský program proti šikanování (Edinburgh Academy Preparatory school, 1999) aj.

Rozdíl mezi českým programem a programem profesora Olweuse

Hlavní rozdíl vidím v metodice řešení rozvinutých šikan. Domnívám se, že právě zde narážíme na slabinu Olweusova programu, který právě v této oblasti obsahuje nešťastné omyly. Více se o uvedeném problému můžete dozvědět v mém článku *Geniální omyly profesora Olweuse*, který vyšel v Učitelských listech č. 4, 2003–04 a je součástí sborníku.

4. Jak byl program zaváděn?

Projekt byl řešen ve čtyřech vzájemně propojených úrovních.

- _Na první úrovni proběhla celková příprava projektu.
- _Na druhé úrovni byli pedagogičtí pracovníci vzděláni v oblasti prevence šikanování.
- _Na třetí úrovni pedagogové sami, nicméně s podporou supervizora, zaváděli vypracovaný „rámcový“ speciální program.
- _Na čtvrté úrovni bylo provedeno hodnocení efektivity programu a účinnosti vzdělávání pedagogů.

5. Co by bylo dobré vědět o programu proti šikanování?

V prvé řadě to, že byl zaváděn ve Zdravé škole. Z tohoto důvodu si myslím, že je inspirací zejména pro školy, kterým se podařilo vytvořit příznivé sociální klima. To kromě jiného znamená, že v nich existuje určitá míra týmové spolupráce a učitelé jako jednotlivci jsou ochotni na sobě odborně a morálně pracovat.

Tři základní charakteristiky programu

Jde o speciální program

První důležitou charakteristikou je to, že jde o program speciální. Což znamená, že se tento intervenční program zaměřuje výhradně na specifickou primární prevenci a na prevenci sekundární.

A co je myšleno specifickou primární prevencí? Jednoduše to, že pedagogové učili děti, jak předcházet a řešit šikanování. Velká část této práce se odehrávala při pravidelných třídních hodinách, ale důležitou úlohu zde hrály také výukové předměty mající významný vztah k prevenci násilí (např. občanská nauka, rodinná výchova, tělesná výchova atd.).

Do speciálního programu patří rovněž prevence sekundární. Může nás překvapit, když se s ní v náplni učitelů nepočítá. Nicméně komplikovanost šikanování přesahuje naše dosavadní představy. Na mysl mám zejména dvě komplikace.

- _Počáteční fáze šikanování se vyskytují více či méně na všech školách. A mohu dodat i ve všech třídách. Ještě jsem se nesetkal se třídou, kde by se alespoň jedno dítě necítilo bezbranné a netvrdilo by, že je mu opakovaně ubližováno. Z tohoto prostého důvodu je důležité, aby třídní učitel a výchovný poradce uměli diagnostikovat a léčit počáteční stadia šikanování. Bez toho se bude šikanování vesele rozvíjet a zdokonalovat.
- _Druhá komplikace spočívá v tom, že i ta nejlepší škola nedokáže úplně zabránit rozvinutí pokročilé šikany. A zde má své místo sekundární prevence. Pedagogové musí v těchto případech umět spolupracovat s odborníky ze školních servisních zařízení (v našem případě to bylo SVP Domino atd.) a s odborníky ze státních i nestátních institucí (policie, OSV a oddělení sociální prevence OÚ, OS Salinger apod.). Proto byli vytrénováni v určitých scénářích, podle nichž věděli, co mají dělat a na koho se obrátit.

Předpoklad fungování programu – celoškolský přístup

Druhou zásadní charakteristikou je celoškolský přístup. Jestliže chce škola chránit děti před šikanováním, musí všichni její pracovníci přijmout úkol za svůj. Prevenci nemůže zvládnout jediný člověk, byť výborný odborník pracující na plný úvazek. Jednotlivec může pouze „hasit požáry“.

O celoškolském přístupu lze mluvit tehdy, podaří-li se včlenit speciální program proti šikaně do systému školního vzdělávacího programu, což obnáší jeho uvedení do života na úrovni:

- _organizace a řízení školy,
- _vzdělávání pracovníků školy,
- _preventivně-výchovné a vzdělávací činnosti žáků.

Struktura – soubor hlavních komponent – klíčová opatření

Poslední podstatnou charakteristikou programu je jeho smysluplná struktura – soubor hlavních komponent – klíčová opatření.

Seznam možných opatření proti šikanování může být velmi dlouhý. Přesto se může jednat pouze o vršení různých metod, u nichž netušíme, jak fungují. Na základě našeho projektu a zkušeností bylo specifikováno 13 „klíčových komponent“, které by v nějaké podobě neměly v žádném programu chybět. Následně je vyjmenuji.

- _Společné vzdělávání a supervize
- _Užší realizační tým
- _Zmapování situace a motivování pedagogů ke změně
- _Společný postup při řešení šikanování
- _Prevence v třídních hodinách

- _Prevence ve výuce
- _Prevence ve školním životě mimo vyučování
- _Ochranný režim
- _Spolupráce s rodiči
- _Školní poradenské služby
- _Spolupráce se specializovanými zařízeními
- _Vztahy se školami v okolí
- _Evaluace

Okomentuji pět součástí programu.

Společné vzdělávání a supervize

Jedním z prvních úkolů bylo nastartování vzdělávání v oblasti prevence šikanování. Těžko můžeme cokoli měnit, když pedagogové o problému mnoho nevědí a nemají žádnou představu, co lze pro ochranu dětí před šikanou udělat.

Vzdělávání jsem realizoval prostřednictvím modulového kurzu nazvaného Speciální školní program proti šikanování. Výcvik probíhal ve škole a účastnili se ho všichni pedagogové.

Zmapování situace a motivování pedagogů ke změně

Další podstatnou součástí programu bylo zmapování situace v celé škole, což je důležitý moment pro motivování pedagogů. Pochopitelně obeznámení s výsledky musí proběhnout citlivě a fundovaně. Prakticky to znamenalo, že jsme na počátku školního roku provedli šetření ve čtvrtých až devátých třídách. Děti zpětně hodnotily své vztahy se spolužáky za minulý školní rok. Výsledky byly prezentovány ve 2. kurzu. (Orientační mapování vztahů u dětí v nižších třídách proběhlo později, po absolvování 2. a 3. kurzu, a prováděly je s nimi třídní učitelky prostřednictvím her, malování apod.)

Společný postup při řešení šikanování

Třetí klíčové opatření, které zde zmíním, je domluva pedagogů, jak při řešení šikanování postupovat. Krizový scénář by měly mít vypracovaný i školy, které se zatím pro budování speciálního programu proti šikanování nerozhodly. Bez něj nemá škola šanci dítěti pomoci.

Konkrétně byly rozpracovány dva typy základních scénářů.

- _První zahrnoval situace, které zvládne škola sama. Seznamoval tedy s postupy první pomoci při počátečních stadiích šikanování (Kolář, 1997, 2000, 2001).
- _Druhý se týkal případů, při nichž škola potřebuje pomoc z venku a je nutná její součinnost se servisními zařízeními a policií (Kolář, 1990, 1996, 1997, 1999, 2000, 2001). Jednalo se o stanovení klíčových kroků u krizového scénáře při odhalení pokročilé šikany a také u poplachového plánu při výbuchu školního lynčování.

Oba scénáře byly přijaty jako závazné. Během realizace projektu se samozřejmě krizové situace vyskytly a domluvené „algoritmy“ významným dílem přispěly k vyřešení i velmi komplikovaných šikan.

Prevence v třídních hodinách

Dalším opatřením bylo nastartování prevence v třídních hodinách. V podstatě šlo o to, aby třídní učitelé začali pracovat se skupinovou dynamikou třídy, což byla z pohledu úspěchu programu zásadní věc. Nicméně otázka zněla jak učitele získat. Osvědčil se modulový výcvikový kurz, jehož podstatnou součástí se stala příprava na práci se skupinou. Po jeho absolvování třídní učitelé zahájili systematickou práci.

Učitelé dostali vypracovaný „rámcový“ program specifické primární prevence, který měl čtyři až pět částí. Filozofie, komunitní základní principy, pravidla, postupy a metody vycházely z mého Základního intervenčního programu (dále ZIP) pro počáteční stadia šikanování. (Metodika je zpracována v knize *Bolest šikanování*, 2001.) *Vycházel jsem z toho, že specifická primární prevence a léčba počátečních stadií šikanování prostřednictvím ZIP mají mnoho společného. Jak jsem již uvedl, zárodečné podoby šikanování se vyskytují více či méně všude. Z tohoto hlediska musejí třídní učitelé provádět vždy v určité minimální míře sekundární prevenci, což představuje důležitou „drobnou“ zvláštnost boje proti šikaně. Obecné preventivní programy nezabírají – nejsou prostě účinné.*

Učitelům bylo doporučeno, aby po absolvování tohoto intenzivního miniprogramu pokračovali v celoroční práci se třídou v mírnějším tempu, avšak v pravidelných intervalech. K milému překvapení se tak stalo a na konci roku učitelé požádali, aby byly třídní hodiny pevnou součástí rozvrhu. Domnívám se, že příprava pedagogů a možnost vyzkoušet si, jak vše funguje, přinesly nejlepší výsledek, jaký se dal očekávat – dobrovolnou iniciativu a chuť do nových netradičních forem práce. Jistě je možný i postup obrácený a ředitel může

povinné třídní hodiny přikázat. Nicméně nepřipravení a nemotivovaní pedagogové by pravděpodobně udělali více škody než užitku.

Spolupráce se specializovanými institucemi

Nakonec zmíním ještě jedno klíčové opatření, a tím je spolupráce se specializovanými zařízeními. Na jednom z prvních supervizních setkání byla se zástupci servisních zařízení domluvena spolupráce na projektu „Bezpečná třída“. (Hlavní autor projektu Vratislav Holeček má ve sborníku vlastní příspěvek.) V projektu je stanoven koordinovaný postup jednotlivých institucí při řešení problému šikanování. Tento způsob spolupráce posunul pomoc školám na novou kvalitativní úroveň a je velmi inspirativní.

Výsledky a doporučení

Závěr 1

V rámci dvouletého projektu MŠMT ČR se ve Zdravé škole podařilo vytvořit a do života uvést původní český speciální program proti šikanování. Čtyři měsíce po zavedení programu klesl výskyt šikanování na druhém stupni průměrně o 42,5 %. Ve třídách, v nichž pracovali členové užšího realizačního týmu se výskyt přímého i nepřímého šikanování snížil o 50 až 75 %. Dosažené výsledky jsou velmi povzbudivé a mají světové parametry.

Z uvedených výsledků vyplývá závěr 2

Pokud by všechny základní a střední školy v ČR použily náš speciální program podobným způsobem, jako byl použit na experimentální Zdravé škole, počet šikanovaných žáků by se v poměrně krátké době snížil o 255 000 obětí^[1].

Navíc se domníváme, že by program po svém ročním až dvouletém fungování přinesl ještě výraznější efekt.

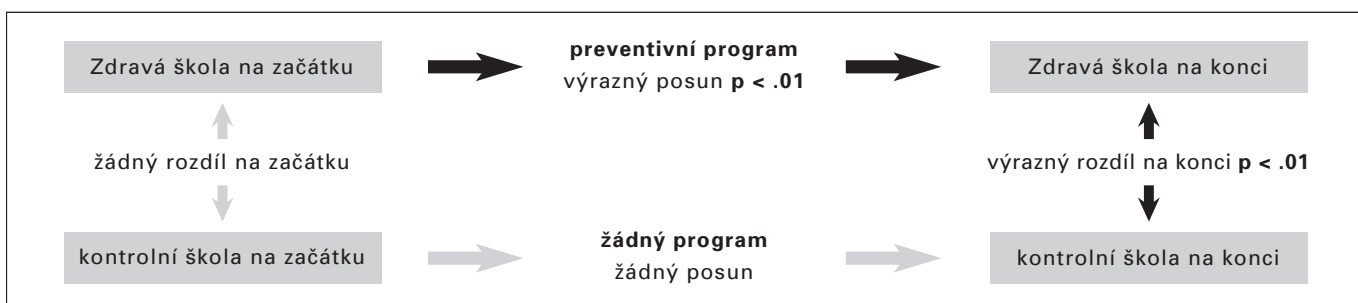
Závěr 3

Speciální program byl na Zdravé škole ověřen.

Na počátku nebyl mezi experimentálními a kontrolními třídami žádný rozdíl. Po absolvování čtyřměsíčního programu se experimentální škola významně liší ve snížení obětí ve třídách od původního stavu (0,1 % hl. významnosti) a významně se liší i od kontrolní školy na začátku i na konci (0,1 % hl. významnosti).

Testy ukázaly v experimentální škole statisticky významný posun, a to jak v šikaně ve třídě ($t(14) = 2.97, p < .01$), tak i v šikaně na škole ($t(14) = 3.50, p < .00$). Podobně významné byly i rozdíly mezi Zdravou a kontrolní školou po skončení ozdravného programu (Třída $t(14) = 2.94, p < .01$; Škola $t(14) = 3.54, p < .00$). U rozptylu nedošlo k posunu.

Shrnutí do diagramu

Z uvedených informací vyvozujeme, že významné snížení výskytu šikanování na Zdravé škole můžeme připsat na vrub speciálního programu proti šikanování.

Jeden údaj z kvalitativní evaluace

Za zásadní kritérium účinnosti modulového kurzu jsme považovali faktickou pomoc obětem. To znamená, že nás zajímalo, jak se pedagogům po absolvování speciální přípravy dařilo odhalovat a řešit kromě jiného i rozvinuté šikany (3., 4. a 5. stadium).

V době zavádění programu a během následujících čtyř měsíců byly léčeny tři rozvinuté šikany. Všechny měly významná specifika, patřily mezi neobvyklé formy. Jejich řešení bylo náročné, zahrnovalo spirálové alternativní etapy intervence, což předpokládalo vysokou úroveň týmové spolupráce uvnitř školy a současně zapojení servisních zařízení a represivních orgánů. Příznivý efekt léčby nemocných skupin byl jednoznačný. Všechny oběti přestaly být terčem fyzického násilí. Psychické formy agrese vymizely, nebo se podstatně zmírnily. Celkově došlo ke zlepšení vztahů mezi dětmi. Kdyby se bývalo nepodařilo tyto šikany zachytit a léčit, účinnost programu by byla malá. Proto je sekundární prevence tak důležitá.

Příspěvek zakončím konstatováním.

Výsledky jsou skutečně povzbudivé. Zůstává otázka, jak je možné ověřený účinný program co nejlépe využít pro ochranu dětí před šikanováním. Konkrétní systémové návrhy jsou rozpracovány v Závěru a doporučeních projektu.

Další informace budou shrnuty formou článků a samostatné publikace. Zkrácenou verzi programu naleznete na webových stránkách MŠMT (www.msmt.cz, dále klikněte na panel základní školy a do vyhledávače napište slovo šikanování).

_příloha

Krátký exkurz do speciální teorie a sekundární metodiky prevence školního šikanování zpracované v knize *Bolest šikanování* (2001)

1. Speciální teorie

Šikanování představuje mimořádně komplikovaný systém, který lze zkoumat z mnoha úhlů. Úhel pohledu prezentovaný v knize je především praktický a odráží se v něm životní postoj autora, který se více než pětadvacet let snaží pomáhat obětem šikany, jejich rodičům a všem zasaženým touto nemocí. A není jich málo, kterým šikana ubližuje. Nicméně teoreticky orientované odborníky a osobnosti z akademického světa upozorňují na podstatnou okolnost – teorie nebyla v knize zanedbána. Naopak zde hraje klíčovou úlohu; bez ní by nebylo možné vytvořit účinnou a bezpečnou metodiku diagnostiky, léčby a prevence. Jak říká klasik Kurt Lewin, zakladatel T-skupin, není nic praktičtějšího než dobrá teorie.

Knih *Bolest šikanování* zahrnuje v prvních dvou částech, a krátce i v části třetí, původní speciální a originálně zpracovanou obecnou teorii školního šikanování, díky níž lze vytvořit účinné a bezpečné metody (Kolář, 2001, s. 17–102, 131–167). V čem podle mého názoru spočívá síla a nosnost této teorie?

I. Na počátku je zpracována speciální teorie, která se přímo váže k metodice diagnostiky, léčby a prevence. Její základ tvoří dvě nezbytná východiska: empirický trojrozměrný model šikanování a zakrývající a protiúdravný systém (Kolář, 2001, s. 17–64).

Prvním východiskem je empirický trojrozměrný model šikanování. Fenomén je v něm chápán jako nemocné chování, závislost a těžká porucha vztahů ve skupině a znamená, že násilí mezi žáky je reflektováno nejenom z vnějšku, ale i ze dvou vnitřních pohledů. Jinými slovy je zde popsána anatomie šikanování. Nejde však pouze o popis strukturní, ale odhalují se tu dosud nezmapované a neobjasněné vývojové mechanismy tohoto fenoménu na úrovni závislosti mezi agresorem a obětí a na úrovni skupinové dynamiky šikanování.

Při závislosti je u šikanování „dráha pohybu“ útočníka obdobná jako u toxikomana. Experimentuje s bolestí druhého, vyhledává ji, je jí plně zaujat a nakonec je na ní závislý. Oběť tomuto pohybu vychází vstříc. Výsledkem je nepochopitelný, iracionální destruktivní scénář spolupráce.

Porozumění šikanování jako závislosti má pro praxi pomoci více významů. Mechanismus je nutné znát jak pro vedení vyšetřování (nekonfrontovat oběť a agresora), tak i pro interpretaci výsledků vyšetřování. Například je podstatné vědět o skrytém scénáři zvláštní spolupráce mezi agresorem a zlomenou obětí a nenechat se zmást sebezničujícím a bizarním chováním oběti. Vědět, že oběť může konat např. trestnou činnost proti své vůli. Tento nový pohled je důležitý rovněž při léčbě oběti a agresora. V centru zájmu zůstává i při celkové terapii skupiny.

Onemocnění skupiny šikanováním má svoji vnitřní dynamiku a svůj zákonitý vývoj, který postupuje od zárodečné podoby, tzv. *ostrakismu*, k nejvyššímu pátému stadiu, tzv. *totalitě*. Uvedené pětistupňové základní schéma destrukce vztahů ve skupině je doplněno poznatky o zvláštnostech tzv. *psychických šikan*, za něž lze považovat např. dívčí šikany.

Znalost vnitřního vývoje šikanování umožňuje respektovat stupně obtížnosti léčby, diferencovat pomoc a promyšleně volit diagnostické a terapeutické postupy. Jsou dva hlavní důvody, proč je v praxi nutné pracovat se základním pětistupňovým schématem:

_Existuje zásadní rozdíl ve vyšetřování a dílčí léčbě u počátečního (tj. prvního, druhého a třetího) a u pokročilého (tj. čtvrtého a pátého) stadia onemocnění skupiny.

_Celková léčba skupiny, která je klíčová pro zastavení epidemie, má pro každé stadium svá specifika.

Druhé východisko speciální teorie osvětluje fungování zakrývajících a protiúzdavného systému – jeho základní i rozšířené varianty.

Základní varianta spočívá v tom, že odhalení pokročilé šikany brání z rozličných důvodů a pohnutek všichni přímí a nepřímí účastníci vyšetřování. U léčby je to obdobné.

Rozšířená varianta přesahující hranice školy se vyskytuje při stížnostech rodičů a medializaci šikany. V podstatě jde o to, že ochránci spravedlnosti se účastní potlačení pravdy a svalení viny na oběť. Významnou úlohu zde hraje fenomén nazvaný *reflex obranné perzekuce*. (Doplňující informace viz Kolář, 2003, Psychologie dnes, č. 2, s. 14-15 a Kolář, 2003, Pedagogická orientace č. 1, 2003, s. 59-67.)

Uvedené mechanismy se vymykají běžným zkušenostem a obracují vniveč sebelépe míněnou, ale nedostatečně poučenou snahu vyšetřovat a léčit šikanu. Kdo nezná „mimikry“ šikanování, není připraven na překážky a „chytáky“ způsobené zakrývajícím a protiúzdavným systémem, nemůže se svou pomocí uspět.

Organickou součástí speciální teorie jsou zobecněné zkušenosti o neobvyklých formách šikany (Kolář, 2001, s. 131-167). Tyto formy kladou překvapivé nároky na naši osobnost a vyžadují modifikaci diagnostického a léčebného postupu. Patří sem dvě skupiny šikan:

__Fyzicky extrémně brutální šikany, které mohou mít i podobu sexuálního násilí a ponížení. Patří sem například tzv. školní lynčování.

__Šikany, které vykazují nějakou změnu oproti základnímu schématu šikanování, což vede ke komplikacím ve vyšetřování i léčbě. Prakticky jde o systémovou odlišnost v organizování života ve škole, nějakou zvláštnost u přímých a nepřímých účastníků a malou míru propojenosti šikany se školou. Ukázkou je např. šikana v uzavřených zařízeních.

Nosnost speciální teorie je podložena řadou kasuistik. Do značné míry právě díky nim je možno popsat velmi komplikované mechanismy, které se vzájemně podmiňují a vymykají se zdravému rozumu.

Kromě toho lze z teorie přímo vyvodit relativně jednoduché, avšak pro konstrukci komplexnějších metod a preventivních systémů nezbytné postupy. Ty pak lze uspořádat do kontrolované experimentální situace a jako v medicíně ověřit jejich účinnost prostřednictvím empirie. Léčebný efekt je tímto praktickým způsobem opakovaně prokazován. Do základních metod patří například strategie vyšetřování šikanování.

Metodika, která nerespektuje skryté zákonitosti šikanování – mechanismus závislosti mezi agresorem a obětí, vnitřní vývoj onemocnění skupiny, dále tzv. *komplot velké šestky* a tzv. *spiknutí ochránců spravedlnosti* a specifika neobvyklých šikan – je nezbytně riziková a v zásadě chybná.

II. Podstatné je, že druhá část teorie postihuje hlubší souvislosti šikanování (Kolář, 2001, s. 62-102) a zabývá se dvěma okruhy otázek. Do prvního patří hledání odpovědi na otázku, co přiměje lidskou bytost, aby krutě mučila jiné lidi. Zkoumány jsou zde kořeny a příčiny tohoto fenoménu. Odhalovány jsou skryté motivy agresorů, které je vedou k šikanování. Nová a pro praxi důležitá je typologie iniciátorů šikanování. Další okruh otázek sleduje, co se děje s bytostí, která je vystavena bezmoci týrání svými spolužáky a naopak, jaké důsledky nese člověk, který bolest šikanování způsobuje.

Tato vyšší úroveň teorie vytváří určitý rámec a filozofii metodiky. Jejím úkolem je podpořit vnímavost k širšímu kontextu složitosti léčby onemocnění skupinové demokracie, a tím upozornit na nebezpečí přeceňování dílčích postupů a jejich mechanického používání. (Takové nebezpečí je skryto například v Metodickém pokynu ministra MŠMT ČR k prevenci a řešení šikanování, který sice vychází z mé knihy, nicméně nenačňuje hlubší souvislosti.)

2. Metodika sekundární prevence školního šikanování

Ve třetí a nejobsáhlejší části knihy naleznete exaktní postupy pomoci, které jsou empiricky ověřeny (Kolář, 2001, s. 105-203). Vycházejí z původní speciální a originálně pojaté obecné teorie šikanování. Preventivní postupy, které jsou zde vybrány, lze považovat za základní a dají se rozdělit do čtyř podskupin.

__První pomoc

__Minimalní celková léčba skupin (základní intervenční program)

__Pedagogická komunita, jejíž organickou součástí je specifický program proti šikanování

__Systémová (sedmivrstevná) prevence šikanování

Léčebné metody zde zpracované jsou seřazeny od jednodušších ke složitějším, jsou ale vzájemně provázané a lze je již považovat za cestu, která může zastavit epidemii šikanování na našich školách. Jak už bylo řeče-

no, opírají se především o ucelenou původní speciální teorii a nosnou obecnou teorii školního šikanování. Dohromady tvoří smysluplný celek – systém primární a sekundární prevence na úrovni celé školy. Podstatnou vlastností systému, ale i jednotlivých metod, je komplexnost, otevřenost, diferencovanost a alternativnost. Což mimo jiné znamená, že při řešení konkrétních případů šikany je uplatňována diferenciativní metodika diagnostiky i nápravy.

literatura

- BULLYING EDUCATION PROGRAM. [cit. 15. 8. 2003] Dostupný z [www<http://mainelaw.mane.edu/mlce/bully_outline.html](http://mainelaw.mane.edu/mlce/bully_outline.html)
- BYRNE, B.: Coping with bullying in schools. Cassel, London 1995.
- CRAWFORD, N.: New ways to stop bullying. Monitor on psychology. Volume 33, No. 9 October 2002. [cit. 26. 4. 2003] Dostupný z [www<http://www.apa.org/monitor/oct02/bullying.html](http://www.apa.org/monitor/oct02/bullying.html)
- FITZGERALD, D.: Bullying in our schools. A guide for schools. Dublin: Blackall Publishing, 1999.
- HAVLÍNOVÁ, M., KOLÁŘ, M.: Sociální klima v prostředí základních škol ČR. Praha: MŠMT ČR, 2001. (úplná studie k nahlédnutí na odbohu mládeže MŠMT ČR)
- KOLÁŘ, M.: Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních. Praha: MŠMT ČR, 2003.
- KOLÁŘ, M.: Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001.
- KOLÁŘ, M.: Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1997, 2000.
- KOLÁŘ, M.: Kritická analýza Olweusovy metodiky pro řešení rozvinuté šikany. (nezveřejněno)
- KOLÁŘ, M.: Geniální omyly profesora Olweuse. Učitelství č. 4, 2003–04.
- KOLÁŘ, M.: Perzekuce vůči obětem šikanování. Pedagogická orientace č. 1, 2003.
- KOLÁŘ, M.: Potlačené pocity viny hrají šikaně do karet. Psychologie dnes, roč. 9, č. 2, 2003.
- KOLÁŘ, M.: Můžu si taky kopnout? Školní lynčování vyvolává doposud jenom bezmoc. Most pro lidská práva, roč. 2, září 1999, s. 6–11.
- KOLÁŘ, M.: Vnitřní stadia šikanování. Znalost přeměny zdravé skupiny v nemocnou jako metodický předpoklad prevence. Mládež a společnost, 1996, č. 2, s. 3–15.
- KOLÁŘ, M.: Soudce Lynch na českých školách? Vyšetřování a léčba specifických typů šikan. In Sborník k tématu Prevence šikanování ve školách. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 1998.
- KOLÁŘ, M.: Fenomén šikanování u dětí a mládeže. Metodický materiál PPPM UZ, s. p., IPS, č. 8, 1990.
- MASHEDER, M.: Freedom from bullying. Suffole: Green Print, 1998.
- MELLOR, A.: Which way now? A progress report action against bullying in Scottish schools. Edinburgh: SCRE 1995.
- OLWEUS, D.: Bullying at school. What we know and what we can do. Oxford: Blackwell, 1993.
- OLWEUS, D.: Aggression in the schools. Bullies and whipping boys. Washington, D.C.: Hemisphere Press (Wiley), 1978.
- PITTS, J. – SMITH, P.: Preventing School Bullying. London: Home Office, 1995.
- Program proti šikanování (Edinburgh Academy Preporatory). Praha: Bílý kruh bezpečí, 1999. (překlad z angličtiny)
- SMITH, R. K. – SHARP, S.: School bullying. Insight and perspectives. London: Routledge, 1995.